

УДК 347.73

DOI 10.37749/2308-9639-2024-5(257)-2

О. І. Дутчак,

аспірант I року навчання кафедри публічного права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

ЮРИДИЧНЕ ПОНЯТТЯ ВОЄННОЇ ПАРАДИГМИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті аналізується з пізнавальних позицій антропосоціокультурного і системного підходів юридичне поняття воєнної парадигми податкового права України. В результаті дослідження проблеми автор дійшов висновку, що під найбільш стислим юридичним поняттям воєнної парадигми податкового права України потрібно розуміти передусім доктринальну модель системи її податкового права в період дії воєнного стану.

Сенс цього поняття укорінений в особливій юридичній конструкції податку. Ця конструкція наділена тільки її притаманними: метою цієї системи; спонтанною діалогічною природою, яка найповніше проявляється в її властивостях розумності і справедливості, адаптивності й пластичності. Умовою її існування є особливе зовнішнє середовище і такі ж фіскальні ризики. У практичній площині під воєнною парадигмою податкового права України слід розуміти такий визначений державою в легітимному порядку спосіб виконання платником податку його фіскального обов'язку перед державою, який є логічним наслідком наявності суто йому приналежних атрибутивних складових.

Ключові слова: воєнна парадигма податкового права; податкове право; система податкового права; властивість податкового права; податок; юридична конструкція податку.

Одним із принципово важливих кроків Української держави, що мав стратегічно важливі політико-правові наслідки для України, особливо для усього подальшого перебігу війни проти агресора, є запровадження нею під час повномасштабної російсько-української війни так званої воєнної парадигми податкового права. Це була одна із найнесподіваніших, тому і не апробованих завчасно соціальних інновацій. Вона несла в собі одночасно із можливістю позитивного результату також чималі потенційні ризики. Проте ризики залишення ситуації в податково-правовій сфері держави, яка склалася в Україні напередодні цієї війни незмінною та яка на самому її початку катастрофічно погіршилася внаслідок інших причин, були незрівнянно більшими. Це зіграло, на нашу думку, вирішальну роль в прийнятті владними елітами

України рішення щодо переходу її до принципово іншої парадигми податкового права держави в порівнянні з його довоєнною парадигмою.

Воєнна парадигма цього права України стала сутнісно новим явищем для її податкового права. Уже в силу цього вона являється собою особливий інтерес для науки податкового права. Для того, щоб збагнути всю її концептуальну новизну, її сенс і значення для Української держави, потрібно передусім з'ясувати поняття воєнної парадигми податкового права. Останнє вимагає також аналізу особливих причин, які зробили необхідним запровадження цієї правової парадигми в Україні.

Метою дослідження є з'ясування юридичного поняття воєнної парадигми податкового права України. Ця мета конкретизована

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

в таких його задачах: осмисленні загального поняття парадигми; аналізі тлумачень поняття парадигми українськими вченими-правознавцями; розкритті правової сутності воєнної парадигми оподаткування.

Ключовими **методологічними інструментами** дослідження стали антропосоціокультурний та системний підходи.

1. Загальне поняття парадигми. Як відомо з наукових джерел, поняття парадигма першим намагався впровадити у філософію науки Г. Бергман. Він переслідував мету розкрити з його допомогою нормативність методології як інструменту пізнання. Проте у такому розумінні це поняття не прижилося у жодній із розвинутих пізнавальних традицій [1, Р. 122]. Спроба американського науковця Томаса Куна впровадити поняття парадигма в практику наукових досліджень виявилася більш успішною, хоча й вона не позбавлена колізій. Можливо його відносний успіх пояснюється тим, що науковець апріорі не надавав цьому поняттю однозначної визначеності. Це виявилось згодом як слабкою, так і сильною його сторонами водночас. Останнє прояснилося у ході дебатів щодо сенсу та ролі поняття парадигма, в яких взяли участь такі відомі науковці середини ХХ ст., як К. Попер, І. Лакатос, М. Мастерман і чимало інших [2; 3; 4].

Наприклад, М. Мастерман виявила понад двадцять значень застосування Т. Куном поняття парадигма [5, Р. 59—89]. Серед них науковці найбільше сприйняли його розуміння як «визнаних усіма наукових досягнень, які впродовж певного періоду часу стали науковому товариству моделлю постановки проблем та їх вирішення в їх загальноприйнятому розумінні» [6, Р. 11]. За результатами тривалих дискусій щодо поняття та природи парадигми Т. Кун підготував доповідь «Вторинні роздуми про парадигму», а також оглядову статтю «Відповідь моїм критикам». У цій статті він зазначив: «Якщо б я знову став писати книгу про структуру наукових революцій, то я розпочав би її із розгляду групової структури науки» [7, Р. 212]. Цим самим Т. Кун опосередковано

визнав системну природу об'єктів наукового пізнання та, як писав свого часу І. Лакатос, безмежний плюралізм підходів науковців у цьому пізнанні. Вони, зазвичай, на його переконання, обирають в якості предмета пізнання окрему або окремі сторони об'єкта пізнання й абсолютизують їх, ототожнюючи з об'єктом в цілому.

Що стосується сенсу поняття парадигма, яке на той час уже набуло загального поширення, він запропонував конкретизувати його у понятті «дисциплінарна матриця та її компоненти» [7, Р. 214]. Синонімом цього поняття в сучасному науковому дискурсі є поняття парадигмальної матриці. Воно широко застосовується і в українському науковому правознавстві.

Зміст поняття дисциплінарної матриці, як резонно зауважила М. Мастерман, Т. Кун запропонував наприкінці своїх наукових пошуків розкривати через такі компоненти: «1) методологічна парадигма як певна концептуальна модель буттєвої реальності; 2) соціологічна парадигма як зріз на якийсь момент часу суперечливих наукових поглядів на цю реальність; 3) конструктивна парадигма як суто евристичний інструмент пізнання вищезазначеної реальності» [5, Р. 75]. Водночас вона не пояснила причин і природи плюралістичності тлумачення Т. Куном, його послідовниками і критиками як поняття парадигми, так і поняття дисциплінарної матриці.

На нашу думку, світоглядний та методологічний конфлікти, які сформувалися у науковців у зв'язку з неможливістю знайти чітке тлумачення сенсу понять парадигми і дисциплінарної матриці, можна пояснити наступним. З одного боку, ці вчені були представниками різних доктрин наукового позитивізму, які, відповідно до їх канонів, виходили з того, що істина в науці може бути лише однозначною. Це так звані класичні стандарти науковості. З іншого боку, предметом наукового пізнання уже з початку ХХ ст. суцільно стали системні об'єкти з їх множинними властивостями. Ці об'єкти виявилися можливим адекватно пізнавати зі світоглядних й методологічних позицій системного підходу. Цей

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

підхід в XX ст. уже широко застосовувався в науці різними науковими школами й пізнавальними традиціями. До прикладу, один з представників системного підходу до наукового пізнання американський вчений-фізик Мічіо Кайку, який також вивчав феномен парадигми, називав намагання спрощено пояснювати складні системи «принципом печерної людини» [8, С. 31].

Таким чином, необхідно зауважити, що загальне поняття парадигма ввів у науковий дискурс Т. Кун у якості мультидисциплінарної категорії. Синонімом цього поняття в сучасному науковому пізнанні є поняття дисциплінарної матриці. Т. Кун наприкінці своїх наукових пошуків сенсу парадигми запропонував тлумачити її за допомогою наступних складових: методологічна парадигма як певна концептуальна модель об'єктивної реальності; соціологічна парадигма як фіксація у визначений момент часу наявних поглядів науковців на відповідну об'єктивну дійсність; конструктивна парадигма як винятково евристичний інструмент пізнання об'єктивної реальності.

2. Тлумачення поняття парадигма українськими вченими-правознавцями. Поняття парадигми як певної концептуальної моделі правової реальності значно поширене у вітчизняному правознавстві. Найчастіше ним оперують вчені-правники, які досліджують правову реальність з методологічних позицій антропосоціокультурного підходу. До них необхідно віднести, на нашу думку, О. Баранова, О. Бучинського, В. Венгера, О. Водянікова, Р. Гаврилюк, П. Діхтєвського, П. Крайнього, М. Козюбру, Т. Коломоєць, В. Колпакова, П. Пацурківського, В. Рарицьку, М. Савчина, К. Тараненко, В. Форсюк, В. Шишкіна та деяких інших. Для досліджень цих вчених характерне послідовне застосування поняття парадигми в його значенні як певної концептуальної моделі правової реальності. Водночас більшість із них спеціально не аналізують це поняття. Тим не менше в ряді їх робіт містяться положення, особливо важливі для розуміння та тлумачення правового поняття парадигми у його вищезазначеному контексті.

До прикладу, О. Баранов, аналізуючи законодавчі засади сучасної парадигми розвитку сфери економічної діяльності соціуму, насамперед звертає увагу на те, що вона є системою сама по собі, наділена певною структурою, взаємозв'язками її елементів між собою та із зовнішнім середовищем. Ключова відмінність людиноцентричної енергозберігаючої парадигмальної моделі розвитку економіки, як зазначає автор, кардинально відрізняється від її традиційної парадигмальної моделі насамперед цілями існування кожної з них. Так, якщо метою традиційної моделі економічного розвитку, згідно із законодавством України, є «насичення масового ринку споживання послугами, товарами та результатами робіт» [9, С. 34], то метою інноваційної моделі виступає «безпосереднє вирішення персоніфікованих проблем і задоволення потреб та інтересів кожного конкретного споживача» [9, С. 34].

У кожній з цих систем, на думку О. Баранова, наявне власне зовнішнє середовище, яке неспівставно впливає на відповідну якісно виокремлену систему. В цих системах, як доводить автор, різні роль і характер інформації, яка забезпечує її життєдіяльність. В людиноцентристській системі, зазначає він, виняткового значення набуває правова інформація. Це спонукало вченого запропонувати визнати «за доцільне формування нової парадигми алгоритму побудови законодавства» [9, С. 42]. За основу цієї парадигми він вважає за раціональне взяти так званий «прогнозний метод формування законодавства» [9, С. 35]. На нашу думку, ряд з цих інноваційних світоглядних й методологічних положень були взяті за основу при виробленні концептуальної моделі воєнної парадигми податкового права України, передусім системний підхід.

П. Пацурківський та О. Савкіна, досліджуючи еволюцію податково-правової системи України, продемонстрували особливості пошуків стану рівноваги нею впродовж тривалого історичного періоду. Вони з'ясували, що ця система ще з періоду Київської Русі балансувала історично і продовжує залишатися у

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

світоглядній та методологічній двоїстості між податково-правовими парадигмами державоцентризму та людиноцентризму. Як доводять вищезазначені автори, ці обидві парадигми мають системний характер. Парадигма державоцентризму податкового права України укорінена ще в системі полюддя. Воно етимологічно та семантично передувало пізнішому російському терміну «налог» і «налоговое право». Полюддя збирав за власною волею зі своїх підлеглих князь разом із бойовою дружиною як гарантом успішного полюддя. Тобто, це система примусового оподаткування [10, С. 197].

Парадигма людиноцентризму в податковому праві України, на думку цих же дослідників, укорінена в системі податей. Їх зазвичай добровільно сплачувало населення давньоруських племен взамін одержання від інституцій публічної влади необхідних для нього публічних послуг. Відповідно до етимології і семантики української мови термін податей еволюціонував у сучасний термін податок. Як резюмують П. Пацурківський й О. Савкіна, «навіть нещадна русифікація упродовж багатьох століть не змогла замінити ментальну конструкцію «податкове право» іншою ментальною конструкцією «налоговое право», що переконує у справді окремішній онтологічній укоріненості податково-правового соціокоду як нинішніх українців, так й їхніх давніх предків» [10, С. 197]. Засаднича відмінність вищезазначених парадигм також зумовлена, як зазначають вони, протилежними цілями цих парадигмальних матриць [10, С. 192—204].

Найбільш ґрунтовно та послідовно, на нашу думку, дослідила несумісність цілей етатистської й людиноцентристської парадигм оподаткування Р. Гаврилюк. Вона розкрила константи етатистської парадигми податкового права та обґрунтувала їх соціокультурну, інструментальну й евристичну обмеженість, системно проаналізувала аналогічні константи людиноцентристської парадигми податкового права та дійшла висновку про наявність у цих парадигм тільки їм властивих цілей [11, С. 222—398, 466—621].

Р. Гаврилюк також довела наявність субстантивної цілісності кожної із вищезазначених парадигм податкового права. У першому випадку вона зробила це за допомогою констант цієї парадигми [11, С. 212], а в другому – властивостей відповідної парадигми податкового права [11, С. 466]. До констант першої з цих парадигм вона віднесла: публічний характер податку [11, С. 222—246]; повний податково-правовий суверенітет держави [11, С. 247—263]; встановлення податків виключно законами [11, С. 264—275]; примусовий характер податкового обов'язку платників податків [11, С. 276—286]; перерозподільну природу податкового права держави [11, С. 287—297]; асиметричність цього права [11, С. 298—309]; карально-жертвний характер відповідальності за порушення приписів податкового права держави [11, С. 310—325]; атрибутивність патерналізму як функціональної константи цієї парадигми податкового права [11, С. 326—340].

Властивостями людиноцентристської парадигми податкового права, відповідно до концепції Р. Гаврилюк, є: антропосоціокультурна природа податків та податкового права [11, С. 326—340]; легітимація загальноновизнаних людських прав як парадигмальної моделі права людини на податки [11, С. 479—493]; реальність людського права на податки [11, С. 494—511]; позитивація права людини на податки [11, С. 512—525]; конституціоналізація людського права на податки [11, С. 526—540]; верховенство права людини на податки перед її податковим обов'язком [11, С. 541—563]; симетричність людського права на податки [11, С. 564—577]; право людини на податки як фіскальна справедливість [11, С. 578—591]; правосуддя як принцип гарантування права людини на податки [11, С. 592—613].

Р. Гаврилюк довела, що природі податкового права загалом, а також природі його податкових парадигм притаманні такі властивості, як антропність, конструктивність та контекстуальність [11, С. 80—126]. На її думку, антропність податкового права та його парадигм зумовлена вирішальною мірою

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

тим, що вони є породженням публічних потреб індивідів та їх груп [11, С. 80—93]. Сенс конструктивності вищезазначених феноменів полягає в тому, що ця властивість є породженням спонтанних практичних дій людей, спрямованих на задоволення власних публічних потреб [11, С. 94—108]. Контекстуальність податкового права й усіх похідних його конструкцій, як зазначає Р. Гаврилюк з філософсько-методологічних позицій антропосоціокультурного підходу, «є закономірним наслідком інваріантності антропосоціогенезу» [11, С. 121].

Спираючись на світоглядний та методологічний потенціал дослідження Р. Гаврилюк, неважко припустити, що властивості антропності, конструктивності та контекстуальності, як і чимало інших його властивостей, притаманні й военній парадигмі податкового права України. Ця парадигма також зумовлена основоположними публічними потребами українців, насамперед їх потребою в безпеці для їх життя, необхідністю захистити себе та свою людську гідність у російсько-українській війні. Вона сконструйована їх спільними діями із задоволення вищезазначених їх потреб, а також тим, що історичний виклик у формі повномасштабної російсько агресії спіткав саме їх.

Чи не найбільш суголосне з предметом, метою і завданнями нашого дослідження тлумачення фактично військової парадигми податкового права України Р. Гаврилюк та П. Пацурківським у статті «Воєнна матриця податкового права України» [12, С. 106—123]. У ній по суті йдеться про вищезазначену парадигму. В результаті ретельного аналізу проблеми автори пропонують зрозуміти під нею такий визначений державою в легітимному порядку спосіб виконання платником податку його фіскального обов'язку перед державою, який є логічним наслідком наявності суто йому приналежних атрибутивних складових [12, С. 106]. Вони віднесли до цих складових: 1) залежну від держави юридичну конструкцію податку; 2) об'єкт оподаткування, залежний від платника податку; 3) незалежну від вищезазначених суб'єктів податкового

правовідношення по сплаті податків функціональну спроможність платника податку реалізувати власне податкове зобов'язання перед державою за умов воєнного стану [12, С. 106]. Цією третьою складовою, за висновком Р. Гаврилюк і П. Пацурківського, воєнна парадигма податкового права докорінно відрізняється від її цивільної парадигми [12, С. 122].

Важливе значення для осмислення і адекватного розуміння сенсу та змісту військової парадигми податкового права України має і парадигма діалогічності, взята за основу пізнавального інструментарію в дослідженні П. Крайнім. У його концепції вона відіграє роль системоутворюючої евристичної матриці [13, С. 9—34]. Так само парадигма діалогічності може зіграти такі ж важливі світоглядну та методологічну функції і в дослідженні військової парадигми податкового права. Адже це право є класикою одвічного діалогу платника податку та публічного суб'єкта, передусім держави. Цей діалог має спонтанну природу, а в його основі лежать парадигмально різні потреби та інтереси платника податків і держави.

Чи не найбільш цінним для нашого дослідження є аналіз П. Крайнім подолання в Україні «антиномії між владою і народом» [13, С. 30], оскільки одним із конкретних проявів цієї антиномії і є фактичне протистояння платників податків та української держави, яке мало місце напередодні повномасштабної російсько-української війни. Громадські ради як дисциплінарна матриця, в межах якої, як зазначає автор, і відбувається діалог громадянського суспільства і держави та які стали саме в такій їх якості предметом монографічного дослідження П. Крайнього, споріднені за їх антропосоціокультурним кодом з аналогічним кодом військової парадигми податкового права України.

Резонні спостереження ціннісних витоків військової парадигми податкового права України і їх еволюції в умовах воєнного стану зробив у своїх дослідженнях П. П. Пацурківський. Зокрема, він обґрунтував, що єдиною юридичною формою як довоєнної [14, С. 208], так і військової [15, С. 69] парадигм

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

податкового права держави є Податковий кодекс України. В кожній із цих парадигм, відповідно до спостережень П. П. Пацурківського, йдеться про їх основоположні властивості справедливості та розумності. Автор переконливо продемонстрував, що коли в перший період функціонування Податкового кодексу України ці властивості в ньому були ледве помітні [14, С. 208—214], то уже з початку повномасштабної російсько-української війни справедливість і розумність податкового права України набули в ньому «якостей світоглядного і методологічного орієнтирів його подальшої еволюції» [15, С. 73]. Це, на нашу думку, одна з найістотніших відмінностей між передвоєнною та воєнною парадигмами податкового права України.

Важливе значення для аналізу воєнної парадигми податкового права України має висновок І. Бабіна в його монографії «Юридична конструкція податку»: «Феномен юридичної конструкції податку – це найстиліше вираження загальноприйнятої у даному суспільстві парадигми податкового права» [16, С. 28]. Це положення слід розуміти, на нашу думку, як пряму вказівку на органічну цілісність податково-правової парадигми. Крім того, ототожнення І. Бабіним парадигми податкового права з його юридичною конструкцією вказує на складну будову цього феномену і взаємозумовленість його окремих елементів, а також наявність внутрішньої структури і у воєнної парадигми податкового права.

О. Щербанюк, сформулювала ще один важливий методологічний ключ, який стосується розуміння природи воєнної парадигми податкового права України. Йдеться про цілий вузол проблем, пов'язаних передусім з людським фактором. Вона, зокрема, зауважила, що «платником податку є громадянин, здатний проявити свою волю до стягнення податку та його використання, тобто дієздатний у державно-правовому розумінні, який може сплатити податок, покладений на нього актом вищої юридичної сили» [17, С. 71]. Ключовими знахідками цього визначення є те, що у ньому йдеться про історичну появу

в Україні «дієздатного у державно-правовому розумінні громадянина», «здатного проявити свою волю до сплати податку» [17, С. 71]. Тільки за найактивнішої участі саме таких громадян, як переконує історичний досвід, і стало можливим розробити та впровадити в практику воєнну парадигму податкового права в Україні.

У фокусі вищевикладеного нам видається необґрунтованим і таким, що потребує концептуального перегляду, положення ст. 74 Конституції України щодо заборони референдумів «з питань податків» [18]. Ще Ф. Бекон зазначав: «Податки, що сплачуються зі згоди народу, не так послаблюють його мужність: прикладом тому можуть слугувати мито в Нідерландах і до певної міри субсидії в Англії. Зауважте, що мова у нас йде наразі не про гаманець, а про серце. Податки, що стягуються зі згоди народу чи без такої, можуть бути однаковими для гаманців, але неоднакова їх дія на дух народу» [19].

Вищевикладене дозволяє нам резюмувати, що поняття парадигми укорінене в українському правознавчому науковому дискурсі. Воно застосовується переважно в його розумінні як доктринальної моделі відповідної правової реальності. Зазвичай це поняття вживають вчені-правники, які пізнають правову дійсність на основі евристичного інструментарію антропосоціокультурного підходу. Але й прихильники інших методологічних підходів, передусім юридичного позитивізму, також послуговуються цим поняттям. Спільним для усіх них є те, що вони розглядають поняття парадигми як відображення системних якостей правової дійсності, її структури та зв'язків із зовнішнім світом, інакше кажучи, конструктивності правової реальності, а також атрибутивного взаємозв'язку із людських фактором.

3. Правова сутність воєнної парадигми оподаткування. Саме необхідність не лише врахування духу українського народу, а й потреба його зміцнення, посилення інституційної спроможності Української держави виявилися одними з тих принципових цілей, потреба у досягненні яких у найбільшій мірі

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

спричинила запровадження воєнної парадигми податкового права в Україні. Конституційний суд України в своєму рішенні у справі №3-р/2021 від 21 грудня 2021 р., в якому розглядалася і проблематика забезпечення інформаційної безпеки держави, зазначив: «Україна має право захищати свою незалежність, свій державний суверенітет і свою територіальну цілісність шляхом здійснення таких системних заходів і застосування засобів, що є співмірними, допустимими і прийнятними з огляду на рівень небезпеки, загроз і викликів, що постали перед нею» [20]. Історичну місію самозахисту Україною себе можливо здійснити лише у правомірний спосіб.

Ми не випадково акцентуємо увагу на правомірному діяльності держави під час війни. Адже стан війна неприродний для суспільства. Наразі періодично з'являються твердження, що право під час війни не діє, поступається іншим інструментам регулювання суспільних відносин. Таку ідею, до прикладу, висловив ще у 1914 р. німецький правознавець, фахівець з публічного права Карл Шмітт. Надавши вирванним із суцільного контексту окремим фактам загального характеру, він резюмував, що «право під час війни не діє» [21, S. 12]. Через століття після зазначеного твердження К. Шмітта щодо дії права під час війни інший німецький вчений-фахівець Міхаель Штолляйс зауважив, що і пізніше К. Шмітт залишився вірним своїм попереднім позиціям щодо дії права під час війни, розвивав ці ідеї в його головній науковій праці «Вчення про конституцію» і навіть набув собі послідовників [22, S. 69, 76, 88, 225].

Під час другої світової війни суцільні протиправні практики застосовували, як загальновідомо, гітлерівська Німеччина і сталінський радянський союз, інші диктаторські режими. Наразі їх продовжує та примножує путінський терористичний режим росії в його війнах, у тому числі й проти України. Тому неприпустимо замовчувати вищезазначені наративи.

Ще однією вагомою причиною, яка змушує нас окремо розглянути питання щодо

дії права в суспільстві під час війни, є наявність деяких контраверсійних положень у рішеннях ЄСПЛ, в яких йдеться про дію права під час війни. Так, ЄСПЛ у рішенні в справі Грузія проти Росії (II) висловив, на нашу думку, хибне твердження, зазначивши, що його юрисдикція не поширюється на ситуації, коли невідомо, хто контролює відповідну територію. Однак у цьому його рішенні йшлося про акт агресії росії проти Грузії. Звідси очевидно, що мова велась про грузинську територію. Ще більш контраверсійним у контексті нашого дослідження є положення ЄСПЛ про те, що хоча право в період війни в принципі не припиняє свою чинність, однак Суд цим рішенням обмежив сферу його дії лише міжнародним гуманітарним правом і правом збройних конфліктів [23]. Щоправда, в деяких пізніших рішеннях Суду, зокрема, в справах «Україна проти Росії (щодо Криму)», заяви №20958/14 і №38334/18 [24], «Україна і Нідерланди проти Росії», заяви №43800/14, №8019/16 і №28525/20 [25] попередні підходи Суду щодо дії права в умовах війни зазнали певних позитивних змін, однак вищезокреслена контраверсійність позицій ЄСПЛ щодо дії права в умовах війни залишилася. Вона використовується для спекулятивних маніпуляцій цими правовими позиціями.

Певні підстави для контраверсійного розуміння дії права в умовах війни дають також висловлювання на сторінках авторитетних вітчизняних видань відомих українських вчених-правознавців. До прикладу, нещодавно В. Резнікова, Н. Пацурія та І. Кравець у статті «Вплив держави на економіку в умовах війни: концептуально-правові засади» зазначили: «Під час війни держава стає головною дієвою особою в економічній площині. Тимчасово (на період війни) відбувається перехід (підкреслено нами – О. Д.) до практично ручного управління економікою, коли держава вирішує, що саме є пріоритетом і на що має йти державна підтримка» [26, С. 20]. В іншому місці цього ж дослідження вони стверджують: «економіка війни (воєнна економіка, економіка воєнного часу) – це сукупність спеціалізованих заходів, до яких вдається

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

держава для мобілізації економічної системи в умовах війни» [26, С. 15].

Відповідно до семантики сучасної української мови термін перехід вказує на межу двох середовищ з різними властивостями [27, С. 939]. Тобто, якщо витлумачити термін перехід в контексті аксіоми, що управління економікою держави як правило відбувається за допомогою права, то перехід від нього до чогось іншого за його властивостями позначатиме відмову від права як основоположного засобу регулювання економіки, що само по собі оксюморон.

Авторитетний дослідник конституційного права М. Савчин у статті «Руссо-українська війна та трансформація конституційного права» задається питанням «Чи діє право під час війни?». В якості відповіді на нього він спершу наводить вищезитовані нами слова німецького юриста К. Шмітта. Після цього М. Савчин стверджує: «Насправді і політика, і право мають відмінну конотацію у воєнний час, аніж у мирний» [28, С. 19]. Згідно із семантикою сучасної української мови, термін конотація тлумачиться як «додаткове значення мовної одиниці або категорії» [27, С. 565]. Семантичний аналіз категорії право засвідчує, що в українській мові вона жодного додаткового до її багатоаспектного, але по суті єдиного значення буття правом не має [27, С. 1101]. Деякі інші твердження М. Савчина про те, що «під час війни ні право, ні політика не мовчать» [28, С. 20], а також що: «незважаючи на вторгнення та збройні конфлікти, право не зникає, в умовах війни на перший план виходить відсіч агресору, фіксація його злочинів і притягнення винних до відповідальності, що зумовлює перерозподіл ресурсів та зміну парадигми діяльності держави» [28, С. 14] (виділено нами – О. Д.), на нашу думку, не знімають повністю можливого контрверсійного розуміння суті його ключового питання «Чи діє право під час війни?». Для самого М. Савчина очевидно, що під час війни конституціоналізм «набуває інших форм, які зводяться насамперед до раціоналізації влади в умовах обмеженості ресурсів» [28, С. 21].

Чітку та переконливу відповідь на питання «Чи діє право в умовах війни в Україні?» дав Президент України Володимир Зеленський у своєму Указі «Про введення воєнного стану в Україні», який затверджено Законом України №2102-ІХ від 24 лютого 2022 р. [29]. У цьому Указі було поставлене чітке та однозначне завдання органам державної влади і місцевого самоврядування України «запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави» [30]. Тобто, в Указі Президента України, який набув сили Закону, йдеться тільки про правові інструменти діяльності державних інституцій та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Той факт, що Указ допускає у зв'язку із запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану на період його дії можливість обмежень окремих конституційних прав і свобод людини та громадянина, а саме передбачених ст. ст. 30, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 42, 43, 44 та 53 Конституції України, а також введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб у межах її обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [31], означає не звуження сфери дії права в умовах війни, тим більше не згортання його як феномену, а тільки зміну характеру та способів дії права у цих виняткових обставинах, коли життю держави та нації загрожує смертельна небезпека. Це світоглядно та методологічно суголосно зі змістом ст. 15 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод [32].

Як стверджує в спеціальному дослідженні Володимир Венгер, воєнний стан – це особливий правовий режим. Його метою є збереження базових юридичних гарантій функціонування національної правової системи та запобігання авторитарному управлінню з боку інституцій виконавчої влади,

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

зокрема військових адміністрацій. «Йдеться про уможливлення використання виняткових юридичних та адміністративних інструментів, які, – зазначає він, – з одного боку, суттєво збільшують рівень дискреції публічної влади задля оперативного реагування на виклики війни, а з другого – забезпечують можливість реального гарантування та захисту основних прав людини» [33, С. 77].

Конституція України не передбачає жодних інструментів делегування законодавчих повноважень Верховної Ради України в умовах воєнного стану до інших суб'єктів. Правовий порядок в Україні, згідно чинної Конституції, ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушеним робити те, що не передбачено її законодавством. Органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи і під час війни зобов'язані діяти тільки на підставі, в межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією і законами України [18].

Отже, вищевикладене містить достатні підстави для відзначення того факту, що і в умовах воєнного стану право не перестає діяти та відігравати роль ключового регулятора всіх суспільних відносин. Під час війни всі органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти тільки на підставі, у межах повноважень і в спосіб, які передбачені Конституцією і законами України.

Висновки. Під найбільш стислим юридичним поняттям воєнної парадигми податкового права України потрібно розуміти передусім доктринальну модель системи її податкового права в період дії воєнного стану. Сенс цього поняття укорінений в особливій юридичній конструкції податку. Ця конструкція наділена тільки їй притаманними: метою цієї системи; спонтанною діалогічною природою, яка найповніше проявляється в її властивостях розумності і справедливості, адаптивності й пластичності. Умовою її існування є особливе зовнішнє середовище і такі ж фіскальні ризики. У практичній площині під воєнною парадигмою податкового права України слід розуміти такий визначений державою в легітимному порядку спосіб виконання платником податку його фіскального обов'язку перед державою, який є логічним наслідком наявності суто йому приналежних атрибутивних складових. До цих складових належать: 1) залежна від держави юридична конструкція податку; 2) об'єкт оподаткування, залежний від платника податку; 3) незалежна від вищезазначених суб'єктів податкового правовідношення зі сплати податку функціональна спроможність платника податку реалізувати власне податкове зобов'язання перед державою за умов воєнного стану. Саме цією третьою складовою воєнна парадигма податкового права докорінно відрізняється від її цивільної (невоєнної) парадигми.

Список використаної літератури

1. Mel Thompson. *Understand Philosophy of Science A Teach Yourself Guide*. 1st edition. McGraw-Hill. 2012. 208 p.
2. *Criticism and the growth of knowledge*, ed. by J. Lakatos, A. Musgrave. Cambridge: Cambridge University Press. 1970. 282 p.
3. Ritzer G. *Sociology: a multiple paradigm science*. Boston: Allyn and Bacon. 1975. 234 p.
4. *Paradigms and revolutions*. Gary Gutting (Editor). University of Notre Dame Press. 1980. 339 p.
5. Masterman M. «The Nature of a Paradigm» in *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge : Cambridge University Press. 1970. P. 59—91 (286 p.)
6. Thomas S. Kuhn. *The Structure of Scientific Revolutions*. Second Edition, Enlarged. *International Encyclopedia of Unified Science*. Chicago: The University of Chicago Press. 1970. 222 p.
7. Kuhn Th. «Reflection on my Critics» in *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge, 1970. P. 231—278.

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

8. Мічіо Кайку. Фізика майбутнього. Як наука вплине на долю людства і змінить наше повсякденне життя у XXI сторіччі. Переклад з англійської Анжели Кам'янець. Львів: Літопис. 2013. 432 с.
9. Олександр Баранов. Цифрова трансформація як джерело реновації парадигми рекодифікації та оновлення законодавства: огляд проблем. Право України. 2022. №8. С. 28—47.
10. Пацурківський П., Савкіна О. Податково-правова доктрина України: між Скіллою етатизму і Харибдою людиноцентризму. Право України. 2017. №9. С. 192—204.
11. Гаврилюк Р. О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2014. 636 с.
12. Руслана Гаврилюк, Петро Пацурківський. Военна матриця податкового права України. Право України. 2023. №4. С. 106—123.
13. Крайній П. І. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. 160 с.
14. Пацурківський П. П. Правова природа оціночних понять «справедливість», «добросовісність» і «розумність» у Податковому кодексі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. С. 208—214.
15. Пацурківський П. П. Справедливість і розумність податкового права України в умовах воєнного стану. Приватне та публічне право. 2023. №3. С. 69—75.
16. Бабін І. І. Юридична конструкція податку: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 272 с.
17. Щербанюк О. В. Громадянин як суб'єкт податкових правовідносин. Чернівці: Рута. 2000. 278 с.
18. Конституція України. Конституція. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в ред. від 01.01.2020, підстава - 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
19. Francis Bacon. The Essays or Counsels, Civil and Moral. URL: <https://classic-literature.co.uk/the-essays-or-counsels-civil-and-moral-by-francis-bacon/>.
20. Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2021 року №3-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15-1, 26 Закону України «Про кінематографію». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text>.
21. Schmitt C. Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen. Tübingen. 1914. 112 s.
22. Michael Stolleis. Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus. München: Verlag C.H.Beck. 2002. 439 s.
23. Case of Georgia v. Russia (Ii). GC. (Application No. 38263/08) on 29 January 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%7B%22001-207757%22%7D%7D>.
24. Ukraine v. Russia (re Crimea) (dec.) [GC] - 20958/14 and 38334/18. Decision 16.12.2020. [GC] URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22002-13090%22%7D%7D>.
25. Ukraine and the Netherlands v. Russia (dec.) [GC] - 43800/14, 8019/16 and 28525/20. Decision 30.11.2022 [GC]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22002-13989%22%7D%7D>.
26. Вікторія Резнікова, Ніно Пацурія, Ірина Кравець. Вплив держави на економіку в умовах війни: концептуально-правові засади. Право України. 2023. №8. С. 12—43.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
28. Михайло Савчин. Руссо-українська війна та трансформація конституційного права. Право України. 2023. №1. С. 12—53.

ПОДАТКОВЕ ПРАВО

29. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Закон України № 2102-IX від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

30. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

31. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

32. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ. Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

33. Володимир Венгер. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. Право України. 2023. №1. С. 76—93.

References

1. Mel Thompson. *Understand Philosophy of Science A Teach Yourself Guide*. 1st edition. McGraw-Hill. 2012. 208 p.

2. *Criticism and the growth of knowledge*, ed. by J. Lakatos, A. Musgrave. Cambridge: Cambridge University Press. 1970. 282 p.

3. Ritzer G. *Sociology: a multiple paradigm science*. Boston: Allyn and Bacon. 1975. 234 p.

4. *Paradigms and revolutions*. Gary Gutting (Editor). University of Notre Dame Press. 1980. 339 p.

5. Masterman M. «The Nature of a Paradigm» in *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press. 1970. P. 59—91 (286 p.)

6. Thomas S. Kuhn. *The Structure of Scientific Revolutions*. Second Edition, Enlarged. *International Encyclopedia of Unified Science*. Chicago: The University of Chicago Press. 1970. 222 p.

7. Kuhn Th. «Reflection on my Critics» in *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge, 1970. P. 231—278.

8. Michio Kaiku. *Physics of the Future*. How science will affect the fate of humanity and change our everyday life in the twenty-first century. Translated from English by Angela Kamianets. Lviv: Litopys. 2013. 432 c.

9. Oleksandr Baranov. Digital transformation as a source of renovation of the paradigm of recodification and updating of legislation: an overview of problems. *Law of Ukraine*. 2022. №8. С. 28—47.

10. Patskurkivsky P., Savkina O. Tax and legal doctrine of Ukraine: between the Scylla of ethatism and Charybdis of human-centeredness. *Law of Ukraine*. 2017. №9. С. 192—204.

11. Havrylyuk R. O. *The nature of tax law: anthroposociocultural approach: monograph*. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2014. 636 c.

12. Ruslana Havrylyuk, Petro Patskurkivsky. *Military Matrix of the Tax Law of Ukraine*. *Law of Ukraine*. 2023. №4. С. 106—123.

13. *Public councils in Ukraine: administrative and legal research: a monograph*. Odesa: Helvetica Publishing House. 2022. 160 c.

14. Patskurkivsky P. P. Legal nature of the evaluative concepts of «justice», «good faith» and «reasonableness» in the Tax Code of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. 2021. Series PRAVO. Issue 67. С. 208—214.

15. Patskurkivsky P. P. Fairness and reasonableness of the tax law of Ukraine under martial law. *Private and public law*. 2023. №3. С. 69—75.

16. Babin I. I. *Legal construction of tax: monograph*. Chernivtsi: Ruta, 2008. 272 c.

17. Shcherbaniuk O. V. *Citizen as a subject of tax legal relations*. Chernivtsi: Ruta. 2000. 278 c.

18. Constitution of Ukraine. Constitution. Law of 28.06.1996 No. 254к/96-ВР as amended on 01.01.2020, grounds - 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

19. Francis Bacon. The Essays or Counsels, Civil and Moral. URL: <https://classic-literature.co.uk/the-essays-or-counsels-civil-and-moral-by-francis-bacon/>.

20. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of December 21, 2021, No. 3-p/2021 in the case on the constitutional petition of 47 MPs of Ukraine on the compliance of certain provisions of Article 6 of the Law of Ukraine «On Television and Radio Broadcasting», Articles 15, 15-1, 26 of the Law of Ukraine «On Cinematography» with the Constitution of Ukraine (constitutionality). URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21#Text>.

21. Schmitt C. Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen. Tübingen. 1914. 112 s.

22. Michael Stolleis. Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Weimarer Republik und Nationalsozialismus. München: Verlag C.H.Beck. 2002. 439 s.

23. Case of Georgia v. Russia (II). GC. (Application No. 38263/08) on 29 January 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-207757%22>}.

24. Ukraine v. Russia (re Crimea) (dec.) [GC] - 20958/14 and 38334/18. Decision 16.12.2020. [GC] URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22002-13090%22>}.

25. Ukraine and the Netherlands v. Russia (dec.) [GC] - 43800/14, 8019/16 and 28525/20. Decision 30.11.2022 [GC]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22002-13989%22>}.

26. Victoria Reznikova, Nino Patsuria, Iryna Kravets. State Influence on the Economy in the Time of War: Conceptual and Legal Framework. Law of Ukraine. 2023. №8. С. 12—43.

27. Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with additions and supplements) / Compiled and edited by V.T. Busel. Kyiv. Irpin: PTF «Perun», 2005. 1728 с.

28. Mykhailo Savchyn. The Russian-Ukrainian War and the Transformation of Constitutional Law. Law of Ukraine. 2023. №1. С. 12—53.

29. On Approval of the Decree of the President of Ukraine «On the Introduction of Martial Law in Ukraine». Law of Ukraine No. 2102-IX of 24.02.2022: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

30. On the introduction of martial law in Ukraine. Decree of the President of Ukraine of 24.02.2022 No. 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

31. On the legal regime of martial law. Law of Ukraine of 12.05.2015 No. 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

32. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights). Council of Europe; Convention, International Document, Protocol of 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

33. Volodymyr Wenger. Ensuring the consistency of national legislation in wartime: the parliamentary practical dimension. Law of Ukraine. 2023. №1. С. 76—93.

Dutchak O. I. The legal concept of the military paradigm of tax law of Ukraine.

The article analyzes the legal concept of the military paradigm of tax law of Ukraine from the cognitive standpoint of anthroposociocultural and systemic approaches. As a result of the study of the issue, the author comes to the following conclusions: 1. One of the fundamentally important steps of the Ukrainian State, which has strategically important political and legal implications for Ukraine, especially for the entire further course of the Russian-Ukrainian war, is the introduction by it at the beginning of this war of the so-called military paradigm of tax law. This is one of the most unexpected, and therefore untested, social innovations. The military paradigm of tax law in Ukraine has become an essentially new phenomenon not only in the industry, but also in society. Nevertheless,

it is of particular interest to the science of tax law. In order to understand all its conceptual novelty, its meaning and significance for the Ukrainian state, it is necessary, first of all, to clarify the legal concept of this paradigm.

The most concise legal concept of the martial law paradigm of Ukraine's tax law should be understood as the doctrinal model of its tax law system during the period of martial law. The meaning of this concept is rooted in a special legal construction of tax. This construction is endowed with its inherent features: the purpose of this system; spontaneous dialogic nature, which is most fully manifested in its properties of reasonableness and fairness, adaptability and plasticity. A condition for its existence is a special external environment and the same fiscal risks. In practical terms, the military paradigm of Ukrainian tax law should be understood as a legitimately determined by the state method of fulfillment by the taxpayer of his fiscal obligation to the state, which is a logical consequence of the presence of purely attributable components.

These components include: 1) the legal structure of the tax, which depends on the state; 2) the object of taxation, which depends on the taxpayer; 3) the functional ability of the taxpayer to fulfill its tax obligation to the state under martial law, which is independent of the above-mentioned subjects of the tax legal relationship to pay the tax. It is this third component which makes the martial law paradigm of tax law fundamentally different from its civilian (non-martial) paradigm.

Keywords: military paradigm of tax law; tax law; tax law system; property of tax law; tax; legal construction of tax.

Стандарти досудового розслідування: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 256 с.

ISBN 978-966-667-828-0

Стандарти досудового розслідування являють собою розробку універсального додатку до Кримінального процесуального кодексу України, що відповідає міжнародним стандартам здійснення процесуальних дій на певній стадії кримінального процесу. Стандарти стосуються складання процесуальних документів, функціональних обов'язків учасників досудового розслідування, збирання доказів та їх обґрунтування, застосування запобіжних засобів, затримання підозрюваної особи, а також стандартів закінчення досудового розслідування. Важливою є розробка питань застосування зазначених стандартів в умовах воєнного стану.

Застосування стандартів поліпшить взаємодію слідчого (детектива) і прокурора, сприятиме належному функціонуванню інституту слідчого судді. Стандарти мають мету чіткого розподілу ролей та функцій професійних учасників кримінального провадження.

Книга стане корисним інструментом використання КПК в частині досудового розслідування, додержання законності процесуальної діяльності, адже у них закладено обґрунтований підхід до застосування КПК, що одночасно враховує потребу в ефективному досудовому розслідуванні та необхідність забезпечувати права людини в кримінальному провадженні.

